

КОЖНОГО року, відзначаючи професійне свято – Всеукраїнський день бібліотек, ми оцінюємо те, що було зроблено у сфері бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів, і одночасно визначаємо перспективи подальшого розвитку бібліотечної галузі, окреслюємо проблеми, які потребують розв’язання.

Одна з таких проблем – бібліотечна мережа. За статистичними даними (згідно зі зведеними показниками діяльності бібліотек, що їх з 1998 року складає Національна парламентська бібліотека України), бібліотечна мережа країни нараховує майже 40 тисяч закладів різних типів і форм власності. Кількість публічних бібліотек сягає 18 600 одиниць, 6 з них є державною власністю, решта – комунальною. Більшість книжкових фондів (понад 300 млн. примірників) зберігається саме в публічних бібліотеках, а кожний третій громадянин України (17 млн. осіб) є їхнім читачем. Сільські філії ЦБС (14 906 одиниць) складають 82% мережі публічних бібліотек. Саме вони є найважливішим елементом соціокультурної сфери села.

Але сьогодні викликає тривогу те, що в окремих областях України спостерігається активізація процесів, спрямованих на ліквідацію ЦБС, зі зміною адміністративного підпорядкування бібліотек-філій і переведенням їх у сферу управління сільських рад. У цьому випадку вже самостійні сільські бібліотеки стають повністю залежними від місцевого бюджету, від розуміння сільською владою місця і ролі книги та інформації у житті громади.

Переважає більшість бібліотечних фахівців розцінюють децентралізацію як руйнацію бібліотечної системи України. Адже кількість сільських бібліотек-філій зменшується кожного року (з 1999 р. – на 806 одиниць).

Проблема удосконалення мережі бібліотек є однією з найбільш актуальних у бібліотечній справі країни. У листопаді 2006 року колегія Міністерства культури і туризму України розглядала питання „Про моделі бібліотечного обслуговування населення у сільській місцевості з урахуванням сучасної економічної та соціокультурної ситуації”, що було висвітлено на сторінках журналу „Бібліотечна планета”¹.

Постановою колегії МКТ України Державному закладу “Національна парламентська бібліотека України”, зокрема, було доручено здійснити системне наукове дослідження „Сільська бібліотека на мапі України” з метою вивчення можливості створення у 2008 році Державної програми „Сільська бібліотека”. За час, що минув з дати прийняття постанови, НПБУ було проведено анкетування у бібліотеках Київської,

Полтавської, Черкаської, Житомирської областей, розроблено соціокультурні карти районів, підготовлено характеристики публічних бібліотек окремого району, села. Саме у цих областях апробовано методiku дослідження, яку буде направлено у всі регіони країни.

Наразі чисельність населення у сільському районі (а переважна кількість районів – сільські) становить 20-30 тисяч людей. На території району функціонують декілька сільських рад, у кожній з яких є сільська бібліотека чи філія ЦБС.

У 2005 році було здійснено спробу розпочати в Україні адміністративно-територіальну реформу. Поки що цю роботу призупинено, проте питання залишається актуальним. Так, ймовірно, що в результаті цієї реформи райони будуть розширюватися – до 60 тис. населення, що призведе до реорганізації, тобто зменшення кількості існуючих районів, а отже – сільських рад і, відповідно, – сільських бібліотек-філій.

Не можна спокійно чекати, доки все це відбудеться, а необхідно готуватися до змін заздалегідь. Саме для цього і потрібна програма „Сільська бібліотека”, яка має запобігти скороченню обсягів бібліотечного обслуговування населення і надати можливість оптимізувати існуючу мережу публічних бібліотек. У даній ситуації актуальним стає розвиток нестационарних форм обслуговування (і не тільки в бібліотечній сфері).

Нам потрібно вивчити досвід інших країн, в яких вже відбулися перетворення в бібліотечній мережі. Ці зміни пов’язані з економічним і демографічним факторами, що впливають на процес скорочення кількості бібліотек у всьому світі.

Наприклад, у Швеції в багатьох населених пунктах зменшується кількість жителів і, відповідно, скорочуються податкові надходження, що призводить до закриття бібліотечних філій. Загальна кількість публічних бібліотек у цій країні на початок ХХІ сторіччя складала 1 472 одиниці, що на 267 закладів (15%) менше, ніж у 1990 році. Скорочення обсягів фінансування спонукало публічні бібліотеки переосмислити пріоритети діяльності. Розвиток цих установ підтримує держава шляхом надання грантів через Національну раду у справах культури. Метою цих грантів є розширення можливостей публічної бібліотеки у встановленні контактів з новими партнерами; розроблення і впровадження нових методів і форм діяльно-

Т. Вилегжаніна

¹ До підсумків Року села в Україні // Бібл. планета. – 2007. – № 1 (35). – С. 6-10.

сті; сприяння дотриманню уніфікованих стандартів обслуговування користувачів.

Муніципальні бібліотеки звертаються до Національної ради за отриманням субсидій для забезпечення свого розвитку, здебільшого на впровадження нових інформаційних технологій; сприяння читанню і діяльності із залучення користувачів; створення робочих місць для бібліотекарів.

Цікавий досвід бібліотечного обслуговування у Великій Британії. За 2000-2001 роки в публічних бібліотеках Англії і Уельсу зареєстровано 290 млн. відвідувань і 400 млн. книговидач; 30% населення є активними абонентами бібліотек, причому три чверті дорослих відвідують публічну бібліотеку не менше, ніж один раз на рік.

Ці досить високі показники – результат рціонально побудованої мережі публічних бібліотек, а саме: 1 800 установ працюють у режимі повного робочого дня (30 і більше годин на тиждень); 1 600 – тимчасові і 530 – пересувні бібліотеки; 1 700 бібліотечних відділень є у таких закладах, як тюрми, лікарні, школи.

Однак у Сполученому Королівстві за 10 попередніх років обсяг обслуговування також знизився: 30 і більше годин на тиждень працюють на 10% менше бібліотек, ніж на початку 90-х років минулого сторіччя; кількість пересувних бібліотек скоротилася на 8%, а загальна кількість бібліотек – на 7%.

Це пояснюється, перш за все, активним упровадженням у життя вагомого проекту «Народна мережа», яким охоплено всі бібліотечні системи країни і який фінансується «Фондом нових можливостей» за програмою «Відкритий доступ до безперервного навчання». У невеликих бібліотеках (філіях або бібліотечних пунктах) працюють від 2 до 6 загальнодоступних терміналів Інтернету, у більш великих бібліотечних установах – малих і великих міст – від 10 до 50 і більше таких терміналів.

Ці приклади свідчать про те, що фінансування спрямовано не на підтримку й утримання неперспективних бібліотечних закладів, а на трансформацію їхньої діяльності, а саме – впровадження нових інформаційних технологій.

У контексті адміністративних реформ відбулися зміни у бібліотечному обслуговуванні Російської Федерації. У 2005 році було прийнято Федеральний закон «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации».

Бібліотечна громада країни констатує його негативний вплив, оскільки у багатьох регіонах почалася «оптимізація» мережі бібліотек. Відбувається вона в рамках адміністративної і бюджетної реформ, що передбачають перехід від фінансування закладів до фінансування послуг культури. Такий перехід пов'язаний з хибним уявленням про те, що закладів культури, у тому числі бібліотек, забагато, а їхня діяльність недоречно дублюється.

Водночас бажання фахівців і громадськості зберегти мережу бібліотек у російських регіонах базується на розумінні того, що в сучасних умовах бібліо-

тека є основним „постачальником” відповідних послуг.

Розглянемо існуючі моделі бібліотечних формувань у Росії.

I. Перетворення ЦБС в Об'єднання муніципальних бібліотек (ОМБ, Пермська область). Очолює таке об'єднання центральна районна бібліотека, а до складу входять сільські, селищні, міські книгозбірні, у т. ч. бібліотеки для дітей. ОМБ має юридичний статус муніципального закладу культури. У його складі функціонує й центральна бібліотека для дітей, яка здійснює обслуговування дітей і методичну роботу для книгозбірень усього об'єднання.

II. Друга модель, що поширена у Ставропольському краї, – міжселищна бібліотека, яка є правонаступницею ЦБС. Цей реорганізований муніципальний заклад культури зі статусом юридичної особи включає центральну бібліотеку та сільські філії і фінансується з консолідованого бюджету району.

III. Ще одну модель запропоновано у Новгородській області: міжселищна районна бібліотека стає просто фондосховищем, котре обслуговує сільські бібліотеки. У цьому випадку обслуговування мешканців райцентру забезпечує міська бібліотека або об'єднання міських бібліотек.

Така ж модель, де районна бібліотека не має своїх читачів, а виконує функції агентства для бібліотек регіону: забезпечує комплектування їхніх фондів, депозитарне зберігання, МБА і ЕДД, підтримку локальної мережі, доступ до Інтернету тощо, існує й у США.

IV. Об'єднання сільської муніципальної бібліотеки зі шкільною, за умови наявності у школі достатньо великого приміщення, окремого входу для читачів і кооперації фінансових, матеріальних та інших ресурсів.

Порушення цих вимог і формальне розміщення публічної бібліотеки в школі може дати деяку економію коштів, але в цілому призведе до негативних наслідків, а саме: позбавить місцеву громаду, крім школярів, доступу до інформації та книг.

V. Соціокультурні комплекси, тобто об'єднання, куди входять практично всі організації соціокультурної сфери, разом із бібліотеками, – навіть теплиці і хлібопекарні. Насправді ж ніякого об'єднання немає. Лише в окремих випадках відбувається координація планів роботи або розміщення організацій в одному приміщенні.

VI. Є ще варіант – наявність самостійних бібліотек у селищах. Він може бути успішним тільки у великих муніципальних утвореннях, які мають значні прибутки.

VII. Перепрофілювання деяких установ, що дозволяє усунути дублювання і паралелізм у роботі бібліотек. Одним із шляхів у цьому напрямі є створення бібліотек – інтелект-центрів як самостійних закладів.

Російські бібліотекарі побоюються, що надмірно захоплені „оптимізатори” почнуть механічно скорочувати мережу бібліотек. Саме тому і працюють над розробкою нормативів забезпечення населення по-

слугами бібліотек, що передбачає прийняття державного стандарту бібліотечного обслуговування.

Однак наші російські колеги дійшли висновку, що процес скорочення невеликих, з малою потужністю, бібліотек об'єктивно зумовлений. Багато сільських книгозбірень не відповідають сучасним вимогам. Головне, щоб їхні функції передавалися більш потужним бібліотечним закладам, які були б спроможні якісно обслужити значно більшу територію і більшу кількість населення.

Зазначимо, що у цьому випадку виникає запитання: а як бути з конституційним правом на отримання інформації мешканцями сіл, де планується закрити стаціонарну бібліотеку. До речі, в Україні сьогодні – понад 28 тис. сіл і вдвічі менше сільських бібліотек. Так що проблема вже існує й у нас, і давно.

Вихід – у розвитку форм нестационарного обслуговування, до яких належать: бібліотечні пункти, бібліюси, колективний (бригадний) абонемент, книгоношення, виїзний читальний зал, роботу якого організують за договором у визначений час в установах, навчальних закладах.

Перелічені форми не є чимось новим, існують вони у багатьох країнах світу, особливо там, де вміють рахувати гроші.

Оптимізація мережі бібліотек, разом із забезпеченням її відповідною нормативно-правовою базою та соціальними стандартами бібліотечного обслуговування, – це найважливіші проблеми у бібліотечній справі сьогодні. Але, починаючи оптимізацію, не треба забувати про походження цього терміна (лат. *ortus* – найкращий). Отже, це має бути процес вибору найкращого варіанта з можливих та приведення системи в найкращий (оптимальний) стан. Можливо, це буде поштовхом для розробки моделі бібліотечного обслуговування населення.

Наприкінці хочу зазначити, що розв'язання проблем бібліотечного обслуговування громадян країни – це справа, котра на основі теоретичних знань, досвіду, професійних вмінь і навичок здатне вирішувати будь-які завдання. В Україні є достойний корпус бібліотекарів-фахівців, патріотів, ентузіастів своєї справи. Помітні досягнення нашої галузі останнім часом, технічне і стратегічне переоснащення в нелегких фінансових умовах – їхня заслуга.

Нині, коли вся країна відзначає наше професійне свято, хотілося б побажати вам, дорогі колеги, міцного здоров'я, людського щастя і давно заслуженого добробуту. Ваша праця торкається долі практично кожного громадянина нашої Батьківщини.

Щира вам подяка і шана!

Список використаної літератури

1. Библиотечное обслуживание в муниципальных образованиях: (Опыт б-к Ставропол. края) // Справ. рук. учреждения культуры. – 2006. – № 11. – С. 11-27.
2. Муниципальная ЦБС: (Организация библиотечного обслуживания и деятельности б-к в условиях реформирования мест. самоуправления) // Справ. рук. учреждения культуры. – 2006. – № 4. – С. 7-11.
3. Бойкова О. Библиотеки и местное самоуправление: (Вопросы правового обеспечения) // Библиотечное дело. – 2005. – № 5 (29). – С. 19-23.
4. Библиотека в контексте административных реформ // Библиотека и время. XXI век: Сб. материалов. – № 47. – М., 2006.

РОЗДУМИ ПРО СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ІННОВАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ЗМІН

АВТОРИТЕТНИЙ ПОГЛЯД

ДОСЯГНЕННЯ позитивних структурних зрушень завдяки інноваціям визначено одним із пріоритетів у Державній програмі економічного та соціального розвитку України на 2007 рік. В основу державної інноваційної політики покладено всебічне використання інтелектуального, наукового, технічного потенціалу суспільства.

Бібліотечна справа, знаходячись у сфері впливу державної політики, безперечно, також потребує структурних зрушень, здатних привести до якісних позитивних змін. Світовий досвід свідчить: де бібліотечна політика перебуває під контролем уряду, там існують досягнення у галузі, створюються системні засади для сталого розвитку. При цьому під терміном “політика” ми розуміємо сукупність заходів чи план, набір політичних цілей, їхнє логічне обґрунтування.

Політика, за Вейн Парсонс, – це спроба визначити і структурувати раціональну основу для дій чи бездіяльності. Термін “політика” сьогодні вживається у

такому розумінні:

як визначення поля діяльності, як вираження загальної мети чи бажаного стану справ, як конкретні пропозиції, як рішення уряду, як формальна авторизація, як програма, як результат, як наслідок, як теорія чи модель, як процес [1].

Взявши за основу одне з цих тлумачень – що політика – це вираження загальної мети чи бажаного стану справ, визначимо, що бібліотечна політика на сучасному етапі має спрямовуватися на підтримку та впровадження комплексних інновацій – структурних, технологічних, технічних, організаційно-управлінських.

Сучасні інноваційні процеси в Україні переважно відбуваються у сфері промислового виробництва і спрямовуються на залучення інвестицій. Аналізуючи ситуацію у цій царині, варто зазначити, що інноваційна проектна діяльність тут активізувалася лише в останні роки. Створення умов для оптимального роз-

І. Шевченко